

УДК 94(477)«Літиня» «XVII»

Микола Галів*

ГРОМАДСЬКІ ТА ПЕРСОНАЛЬНІ БОРГИ В СЕЛІ ЛІТИНЯ САМБІРСЬКОЇ ЕКОНОМІЇ (XVIII ст.)

У статті проаналізовано формування заборгованості мешканцями села Літиня, котре перебувало у складі Самбірської економії — найбільшого комплексу королівських столових маєтків у Короні Польській. Розкрито причини залучення громадських та персональних позик, розміри цих кредитів та відсотки з них, а також визначено джерела кредитування, з'ясовано рівень боргових виплат у загальній системі видатків літинської громади XVIII ст.

Ключові слова: село Літиня, громада, селяни, громадські та персональні борги, відсотки за кредитами.

Економічне становище сільських громад Самбірської економії неможливо охарактеризувати без аналізу такого важливого чинника господарського розвитку як кредитування селян. Воно набрало особливо значних, навіть загрозливих масштабів у XVIII ст. й значною мірою визначало перспективи господарювання селян, матеріальний рівень їхнього життя, а відтак рівень доходів королівського скарбу. Зважаючи на це, актуальною видається спроба розглянути проблему селянських (громадських та персональних) боргів на прикладі окремо взятого села. Вибір села Літиня як об'єкту дослідження зумовлений: а) можливістю більш деталізовано проаналізувати предмет дослідження; б) наявністю в автора значного комплексу джерел, пов'язаних з історією цього поселення; в) відсутністю в краєзнавчій історіографії значних досліджень історії Літині. Звісно, українська та польська історіографії можуть похвалитися певними здобутками щодо висвітлення проблеми заборгованості селян у Самбірській економії. Маємо на увазі праці В. Інкіна, В. Пірка, І. Смутка, Р. Рибарського, Б. Улановського та інших учених¹.

* Микола Галів — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

¹ Інкін В. Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI–XVIII століттях: історичні нариси / Упорядкування та наукова редакція Миколи Крикуна. — Львів, 2004. — 420 с.; Пірко В. Галицьке село наприкінці XVII — в першій половині XVIII ст. (історико-економічний нарис за матеріалами Перемишльської землі). — Донецьк, 2006. — 192 с.; Смуток І.І. Королівські столові маєтки в Галичині наприкінці XVI–XVIII ст. / Автореф. дис. ... канд. іст. наук. — Львів, 2001. — 20 с.; Стецьук Ю. Історія Нагуевич — рідного села Івана Франка (до кінця XVIII ст.) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. — 2005. — Вип. IX. — С. 18–30; Тимошенко Л. Село Лішня // Старожитності Дрогобищини. — 2008. — № 2. — С. 9–11; Лаба В. Історія села Грушів від найдавніших часів

Село Літиня (перша письмова згадка — 5 жовтня 1415 р.²) у часи Пізнього Середньовіччя та Ранньомодерної епохи знаходилося на теренах Дрогобицького повіту Перемишльської землі Руського воєводства. Після викупу його королем Сигізмундом I (1531 р.) воно отримало німецьке право й потрапило до складу Дрогобицького староства³. У 1592 р. Літиню разом із селами Меденицького ключа було включено до складу королівських столових маєтків у Самбірській економії⁴. Уже на середину XVII ст. Літиня перебувала у Дублянському ключі згаданої економії⁵.

Окреслюючи залучення кредитів селянами Літині, по чергово розглянемо громадські та персональні борги. Перші формувалися за ініціативою громади (громадського уряду) й виплачувалися усією громадою спільно, інші — селянами (і членами громади, і мешканцями села, що були поза громадою).

Характеризуючи *громадські борги*, зауважимо, що громади, як відомо, не позичали гроші на певні громадські справи, будинки, дороги тощо. Джерелом заборгованості громад була неможливість виплати одразу загальної суми покладених на неї податків, які слід було сплатити негайно, нерідко під загрозою екзекуції. Тож громаді доводилося брати позику, сподіваючись, що сплатить її у кращі часи. Іншими причинами заборгованості були певні «економічні лиха», наприклад, неврожай через повінь, падіж худоби тощо. Інколи нові позики бралися, щоб виплатити старі борги⁶. У 1740-х рр. села Дублянського ключа Самбірської економії нерідко брали в борг, щоб сплатити «московщизну» — видатки на утримання польських, саських і російських військ, які перебували на постой (ця причина зумовила значну частку боргу й сусідніх сіл Грушова і Дорожів)⁷. Затягнуті позики покривали витрати на тривалі судові процеси, які проводила громада, делегації до короля, перепой в корчмі. У 1759 р. громада с. Літиня скаржилася королеві, що, вона «і так є дуже заборгованою на право

до 1939 року. — Львів, 2008. — 100 с.; *Rybarski R. Kredyt i lichwa w ekonomji Samborskiej w XVIII w.* — Lwów: Nakł. Tow-wa nauk., 1936. — 130 s.; *Ulanowski B. Komisya Samborska z roku 1698.* — Krakow, 1896. — 55 s.

² *Ulanowski B. Inscriptiones Clenodiales ex libris iudicialibus Palatinatus Cracoviensis // Starodawne Prawa Polskiego Pomniki.* — Cracoviae: A. MDCCCLXXXII. — T. VII. — Dok. Nr. 1576. — S. 595.

³ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІАУ у Львові). — Ф. 9. — Оп. 1. — Спр. 384. — Арк. 656–658; Спр. 387. — Арк. 1247–1250; Ф. 13. — Оп. 1. — Спр. 552. — Арк. 2416; Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України (далі — ВР ЛННБ). — Ф. 141. — Оп. 1. — Спр. 1503. — Арк. 8–9.

⁴ *Sumariusz Metryki koronnej. Seria nowa. Tom IV: Księga wpiśow podkanclerzego Jana Tarnowskiego MK 137 z Archiwum Głownego Akt Dawnych w Warszawie 1592 / Opracowal Krzysztof Chłapowski.* — Warszawa: Wydawnictwo DiIG, 2012. — Dok. N 331. — S. 143.

⁵ ЦДІАУ у Львові. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 42. — Арк. 1379.

⁶ *Rybarski R. Kredyt i lichwa w ekonomji Samborskiej w XVIII w.* — Lwów: Nakł. Tow-wa nauk., 1936. — S. 5, 8, 19.

⁷ Там же. — S. 25.

(тобто на юридичну тяганину) з навколишніми селами пограничними»⁸. А з приводу перепоїв у 1744 р. представники громади зізналися королівській комісії про щорічні видатки на цю громадську традицію, котрі становлять по 6 зл. із чверті ґрунту⁹. Знаючи загальну кількість громадських чвертей в Літині (37¹⁰), легко встановити загальну суму вартості для громади перепійних розваг на рік — 222 зл.

Беручи у борг, громада, репрезентована сільською владою (війтом, присяжними, писарем), розподіляла його виплату на членів громади подібно як і податки. Священики, поповичі, солтиси не брали участі в громадських «тягарах», а отже і в сплаті боргів. Комірники, загородники, підсадки також не брали повної участі в житті громади і, зрештою становили порівняно невелику кількість осіб¹¹. Тож тягар громадського боргу несли винятково «хлібники»-кметі.

У 1739 р. на одного громадського «хлібника»-кметя у селах Самбірської економії припадало в середньому 43 зл. боргу, у 1741 р. — 42,6 зл., у 1749 — 32,9 зл., а в 1760 — 27,3 зл. Бачимо, отже, тенденцію зменшення заборгованості. Проте на 1760-ті рр. припадає черговий стрибок боргів у Самбірській економії. 1760 р. заборгованість громад економії становила 65000 зл., а вже 1765 р. — 170000 зл. Правдоподібно, що цифра громадського боргу на одного «хлібника» у той час була не меншою за 40 зл.¹²

На основі достовірних історичних джерел, які на сьогодні є втраченими¹³, польський вчений Р. Рибарський стверджував, що громада с. Літиня у 1741 р. заборгувала різним кредиторам 5260 зл.¹⁴ Звісно, цей борг був удвічі меншим, ніж у сусідньої ґрушівської громади, але значно більшим порівняно з селами Дубляни, Брониця, Пруси того ж Дублянського ключа. На 13 липня 1744 р., згідно зі жалісливою (а відтак, можливо, й не зовсім правдивою) суплікою

⁸ Відділ рукописів Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка (далі — ВР НБ ЛНУ ім. І. Франка). — Ф.: Самбірська економія. — Спр. 564 «Reskrypta stante functione viceadministratoriali oeconomiae Samboriensis 1757–1760 do administracyj Samborskiey expediowane (накази Скарбової комісії до адміністрації економії)». — Арк. 217 зв.

⁹ Arhiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (далі — AGAD). — Zespół: Arhiwum Kameralne. — Sygn. 70. — К. 121.

¹⁰ ВР ЛННБ. — Колекція мікрофільмів. — МР-48 «Extrakt inwentarza ekonomii JKМci Samborskiej przy odbieraniu na Skarb JKМci ... od JW Jmci pani Eleonory grafowej Nosticzowej... po uczynionej rewizyi in anno 1760 diebus spisany» (витяг з інвентаря Самбірської економії, складеного в 1760 р.). — Арк. 29; МР-58 «Inwentarz Ekonomii JKМ Samborskiej... R. 1768» (інвентар Самбірської економії 1768 р.). — Арк. 380.

¹¹ Rybarski R. Kredyt i lichwa... — S. 9.

¹² Там же. — S. 13–14.

¹³ Під час Другої світової війни внаслідок бомбардування в Архіві давніх актів у Варшаві згоріло приблизно 60 книг Самбірської економії, якими у міжвоєнний період користувався Р. Рибарський (*Інкін В.* Архів Самбірської економії // Записки НТШ. — Львів, 1996. — Т. ССXXXI: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. — С. 109–110).

¹⁴ Там же. — S. 46.

літинців та грушівців до Комісії Скарбової, село Літиня мало борг у розмірі 8 тис. зл., Грушова – 17350 зл., і це «не згадуючи про поодиночних людей, що боргів винні»¹⁵. На наше переконання, заборгованість села свідчить не лише про матеріальну скруту, але й господарський потенціал: позикодавці майже завжди брали до уваги можливості громади, відтак економічно слабке село навряд чи могло сподіватися на отримання кредиту. Літиня, очевидно, була міцним і заможним господарським осередком, що давало громаді змогу поступово зменшувати заборгованість. Уже на 1746 р. її борг зменшився до 3500 зл.¹⁶

Боргувати літинська громада продовжувала і в наступні десятиліття. З судових актів Самбірського замку випливає, що приблизно 1759 р. громада позичила у Федора Добрівлянського 1800 зл., з яких зобов'язувалася сплачувати «провізію» (відсотки) 180 зл. на рік (тобто 10% річних). Після смерті позикодавця власником позики стали сини Федора та їхній опікун, брат покійного, о. Іван Добрівлянський, що був меденицьким парохом та яворівським деканом. 12 серпня 1761 р. він листовно нагадав громаді про борг і провізію. Уже 27 серпня літинський війт Степан Сенишин з іншими сільськими урядовцями привіз до Меденич гроші. Священик відмовився їх приймати з огляду на те, що не настав термін редукації (повернення боргу). Селяни ж, не бажаючи повертатися назад із грішми, склали їх до церковної скрині, якою відав дяк і вчитель-бакаляр Степан Радецький. Останній підрахував передані літинцями гроші і виявив, що сума становить 1864 зл. і 16 грошей (тобто цієї суми вистачило б для сплати боргу, але не провізії). Зрештою, того ж року справа дійшла до суду, який, зваживши на присягу о. Івана Добрівлянського та вчителя Степана Радецького, зобов'язав громаду сплатити провізію протягом шести тижнів¹⁷.

Згодом виявилось, що начебто з метою повернути цей борг, сільська влада в особі війта Стеця Синишина, присяжного Миколи Бурбельового, а також Данила Гнатіва і Данила Боднара 17 серпня 1761 р. позичила в місцевого пароха о. Василя Літинського 2000 зл. Позику було засвідчено «річним скриптом», тобто письмовим документом, де йшлося про зобов'язання повернути борг з «провізією» через рік. Однак позичені гроші яворівському декану війт так і не повернув. Тож у 1762 р. наступний війт Федір Білий та представники громади Іван Яцків, Матвій Пурій, Ілько Яцків і Павло Білий подали позов до віце-адміністраторського суду Самбірської економії на Стеця Синишина та його «адгерентів». Під час розгляду справи виявилось, що экс-війт позику здійснив

¹⁵ AGAD. — Zespol: Arhiwum Kameralne. — Sygn. 71. — К. 105.

¹⁶ *Rybarski R.* Kredyt i lichwa... — S. 12. У 1746 р. королівський комісар консиляр Йоган Готфрід Борлах ґрунтовно зайнявся справами боргів у Самбірській економії. Він наводить приклади заборгування в трьох ключах, зокрема й Дублянському: Літиня мала борг у розмірі 3500 зл., а Грушів — 15460 зл. Інші села цього ключа боргували: Дорожів — 20280, Пруси — 3120, Биків — 5126, Лужок — 6116, Воля Якубова — 5941, Татари — 4901, Брониця — 3174, Дубляни — 1207 зл.

¹⁷ ВР НБ ЛНУ ім. І. Франка. — Ф.: Самбірська економія. — Спр. 525 «Liber decretorum iudicii viceadministrationalis Oeconomiae Samboriensis (книга декретів віце-адміністраторського суду). 1757–1763». — Док. № 828. — Арк. 578–579, Док. № 836. — Арк. 583–584.

без відома громади й позичені 2000 зл. відніс до сусідніх Меденич, де «до відання представив». Позикодавець же не забрав гроші, тож вони «через час немалий там же в Меденичах залишалася». На це звернув увагу навіть тамтешній двір (тобто державець Меденицького ключа), який своїм декретом 10 листопада 1761 р. повідомив про це адміністрацію економії. Зрештою суд зобов'язав Стеця Синишина повернути пароху о. Василеві Літинському позичені 2000 зл., а громаду — «успокоїти» борг разом з «провізією» перед яворівським деканом¹⁸. Щоправда, ця справа мала продовження, бо літинський парох подав позов на громаду щодо боргу, показавши на суді згаданий скрипт від 17 серпня 1761 р. Цього разу представники громади (війт Федір Білий, присяжний Матвій Пурій та ін.) визнали борг, тож за ухвалою суду змушені були повернути його з відсотками у день свята Преображення Господнього 1763 р.¹⁹

Позикодавцями для літинських селян виступали не лише особи духовного сану, але й шляхтичі. Дослідник В. Пірко писав, що громада села Літиня нібито ще у 1730 р. позичила в шляхтички Білинської 1200 зл. і віддала їй в оренду «громадський ґрунт», а за вдруге позичену суму — 350 зл. — сплачувала відсотки. 1740 р. громада позичила у шляхтича Хруща 1070 зл. для погашення попередніх боргів, віддавши йому у заставу на 3 роки дві чверті землі з додатками (луками, городами і садами), хату, двікомори, стайню, стодолу і оборіг, свинарник та інші господарські будівлі збіглого селянина Андрушка Мартинова. Крім того, зобов'язалася щорічно давати Хрущеві 10 плугів (6 весною і 4 восени), 35 косарів, 100 женців з молотильниками²⁰. При цьому історик зіслався на матеріали Перемишльського гродського суду, в яких насправді йдеться не про Літиню, а про село Летня Меденицького ключа²¹. Проте це не означає, що мешканці Літині не брали в борг у шляхти.

Відсотки з позик сплачували і грошами, і натурою. Існувало три типи «провізії» натурою: а) вживання поля, нерухомості загалом, які віддавали в заставу; б) роботизни (відробітки); в) товари і продукція сільського господарства. Інколи грошові і натуральна «провізії» поєднувалися (10–20% з грошової позики і 10–20% натурою, роботизною, товарами — курми, вівцями, яйцями). Найчастіше відбувалося віддання в заставу поля певної величини і вартості, подекуди разом з будинками на ньому²². Роботизна ж, як форма сплати відсотків за позику, полягала у тому, що громада брала на себе обов'язок виконання певних робіт у господарстві позикодавця і цей тягар розподіляла між

¹⁸ Відділ рукописів НБ ЛНУ ім. І. Франка. — Ф.: Самбірська економія. — Спр. 525. — Док. № 995. — Арк. 702–703 зв.

¹⁹ Там само. — Док. № 1025. — Арк. 753 зв.

²⁰ *Пірко В.О.* Галицьке село наприкінці XVII — в першій половині XVIII ст. (історико-економічний нарис за матеріалами Перемишльської землі). — Донецьк: Східний видавничий дім, 2006. — С. 129–130, 133.

²¹ ЦДІАУ у Львові. — Ф. 13. — Оп. 1. — Спр. 553. — Арк. 1893–1897. До слова, з документа дізнаємося, що громада села Летня позичили в Михайла та Маріанни Хрущів не 1070, а 1060 зл. (47 червоних злотих вартістю 18 зл. кожен, а решту — в «білій монеті»).

²² *Rybarski R.* Kredyt i lichwa... — S. 32.

своїми членами. Р. Рибарський окреслив два види сплачення «провізії» роботою: «роботизна означена» і «роботизна неозначена». Перша, котра траплялася найчастіше, виражалася в певній кількості робочих днів, які громада має виконати позикодавцю. «Роботизна неозначена» полягала в тому, що громада працювала на позикодавця «коли потреба»²³.

Величина «провізії» була різною. В 1739 і 1741 рр. більшість процентів, що сплачувалися громадами Самбірської економії, сягала понад 20%. Щоправда згодом такі відсотки зустрічалися усе рідше. Найнижчі відсотки були з грошових позик у церковних інституцій — не більше 10% на 1739 р., так само всі позики на 1760 р. не переважала цього відсотку. Здебільшого позики у духовенства бралися під 7–8%²⁴. Попри все, сплата відсотків за кредити для громад, у тому числі й літинської, була доволі обтяжливою. Так, Р. Рибарський зазначає, що в 1739 р. громади сіл Дублянського ключа заплатили чинш у розмірі 7032 зл. і 16 гр., а за борги виплатили 12558 зл. і 7 гр. як відсотки. «Це порівняння, — писав учений, — ілюструє нам тягар заборгованості ... У результаті можемо побачити, що громадський хлібник, як правило, не працює передовсім для економії, як підданий королівський, але в рівній мірі, або й більшій (беручи до уваги і поодиначні борги), — для позикодавця. Утворюється наче друге додаткове підданство, яке в своїх формах (роботизна) нагадує звичайне підданство»²⁵. Під час одного з судових процесів 1744 р. представники громади с. Літиня заявляли про щорічну сплату «провізії» у розмірі 20 зл. 12 гр. із чверті ґрунту²⁶. Якщо це правда, то з 37 громадських чвертей сума провізій за громадськими боргами становила 754 зл. 12 гр. на рік (у 40-х рр. XVIII ст.), тобто 25% від різноманітних щорічних виплат громади (2915 зл. і 18 гр.).

Аналізуючи *індивідуальну заборгованість* літинців, яка формувалася без відома громади, зауважимо, що причини, котрі штовхали селян до позичання (грошей чи збіжжя) полягали у потребі, наприклад, придбати ґрунт, халупу, худобу, тобто на будинки, тягло та інвентар (особливо коли ті були знищені через пожежу чи помор худоби) або ж необхідність розплатитися з корчмарем за випиту горілку. Згідно з Р. Рибарським, у Самбірській економії найчастіше зустрічалися індивідуальні позики на збіжжя. Він припускає, що ці позики часто і бралися збіжжям²⁷.

Розміри індивідуальної заборгованості окремих літинців у сукупності поступалися величині громадського боргу. На 1741 р. окремі літинські «хлопи» заборгували 1652 зл. 15 гр.²⁸, що було утричі менше від боргу громади (5260 зл.). Як бачимо, загальний борг мешканців Літині складав 6912 зл. 15 гр.

На жаль, невідомо, хто саме з літинських кметів у 1741 р. взяв позику. Вже згаданий Р. Рибарський писав, що в Літині на 1741 р. із 39 «хлібників» лише

²³ Там же. — С. 33.

²⁴ Там же. — С. 39–40.

²⁵ Там же. — С. 43.

²⁶ AGAD. — Zespol: Arhiwum Kameralne. — Sygn. 70. — К. 121.

²⁷ Rybarski R. Kredyt i lichwa... — С. 53–55.

²⁸ Там же. — С. 46.

15 (38,5%) мали індивідуальні борги²⁹. Поділивши заборговані 1652 зл. і 15 гр. на 15 селян, з'ясуємо, що на кожного боржника в середньому припадало 110 зл. і 5 гр. (однак, зауважимо, що наведена польським дослідником кількість повноправних членів громади — всього 39 господарів — викликає застереження, оскільки на 1745 р. у селі нараховувалося щонайменше 80 селян-господарів³⁰). Зрештою, підрахунки Р. Рибарського про середню персональну заборгованість селян в Літині (на його думку, у 1741 р. вона становила 42,3 зл.³¹) вважаємо некоректними, оскільки він загальну суму боргу поділив на загальне число «хлібників», а не число боржників. Проте саме завдяки Р.Рибарському знаємо, що на 1741 р. позикодавцями для окремих літинських селян були: «прості» (звичайні або привілейовані селяни, зокрема, мельники, солтиси тощо), які позичили 917 зл. 15 гр., шляхта — 181 зл., євреї — 106 зл., духовні особи — 395 зл., неозначені — 53 зл.³² Відсотки за кредитами були приблизно такого ж розміру, як і при громадських боргах³³.

Серед «простих», які часто кредитували ще простіших селян з Літині були власне літинські мельники Малі, Садові, Ільчишини та ін. Причому позики вони надавали під заставу ріллі, сіножатей, лік тощо. Під час роботи королівської комісії в селі (квітень-травень 1744 р.) виявилося, що мельники шляхом застав надбали 3 ділянки ріллі та 6 лук і сіножатей. Це означає, що кредитовані ними селяни не могли розрахуватися з боргами та сплатити відсотки, а тому втратили заставлене майно. Так, Гнат Шиліпін заставив мельникам Садовим орне поле на Болоні шириною 13 ліктів, а вздовж 14 шнурів по 31 лікоть у кожному (тобто понад 14 арів). Яць Борух заставив Садовим там же за рікою Трудницею кавалок ріллі шириною 6 ліктів, а довжиною 15 шнурів по 31 лікоть кожен (майже 7 арів). Вдова Лесиха заставила Іванові Малому на Болоні орне поле, яке у ширину займало 9 з половиною ліктів, у довжину — 11 шнурів по 31 лікоть (понад 7,5 арів). Лесь Копач заставив Іванові Малому на Заріччі сіножаті «на півтори чверті (sic!), — як би на 12 возів. Федь Копач заставив Грицеві Лепкому на Сидні кавалок пастівника. Іван Ченьба на Заріччі заставив луку Стецеві Малому. Перед утечею на Поділля Микола Швець і Лесь Кашуба заставили, відповідно, Лесеві Малому та Іванові Ільчишиному луки на Замлинні. Федь Боднар і Сидір Конашів заставили луки Іванові Малому і Садовим «на цілій

²⁹ Тамże. — S. 50. П'ятнадцять боржників з 39-ти господарів є доволі низьким показником заборгованості у порівнянні з такими селами Дублянського ключа, як Бабино, де на 68 хлібників зоборгували 58, Береги — 56/46, Бронія — 56/47.

³⁰ AGAD. — Zespol: Arhiwum Kameralne. — sygn. 77. — S. 5141–5142. Ця кількість господарів виведена на основі специфікації худоби, яка загинула в ключах і краінах Самбірської економії (1.08.1745 р.). У списку наведено 80 господарів. Звісно, не усі з них були членами громади (наприклад, Іван-корчмар), а деякі, можливо, були комирниками. Тож число громадських «хлібників» могло становити менше 80-ти, або й більше, якщо припустити можливість, що не в усіх господарів загинула худоба, а відтак вони не потрапили до специфікації.

³¹ Rybarski R. Kredyt i lichwa... — S. 49.

³² Тамże. — S. 51.

³³ Тамże. — S. 55.

чверті на Замлинні, як на 9 возів сіна»³⁴. Площа набутої шляхом застав ріллі становила, отже, майже 29 арів, а площа лук — невідома.

Інколи позики надавали й війти. Відомо, що на початку XVIII ст. війт Гриць Касич позичив Гаврилові Марковому 17 зл. для того, щоб сплатити громадський податок. Оскільки боржник з невідомих причин не повертав гроші, то Гриць Касич у 1708 р. (на той час він уже не був війтом) звернувся до замкового суду в Самборі. Зважаючи на те, що Гаврило Марків визнав борг, суд зобов'язав його повернути позикодавцеві гроші або ж сплатити податки за Г. Касича³⁵.

Кредиторами для літинців виступали і власні парохі. З актів суду Самбірського замку, датованих 30 серпня 1765 р., дізнаємося про справу щодо позики, наданої парохом с. Літиня о. Василем Літинським «учтивому» Іванові Шпунту. Відповідно до продемонстрованого священником-позивачем «скрипту річного» від 1 червня 1761 р., Іван Шпунт позичив у панотця 400 зл., «провізія» з яких становила «по 8 зл. зі 100 зл.» — 32 зл. на рік (тобто 8%). Справа дійшла до суду тому, що Іван не виплатив відсотки «за минулий рік, що скінчився 1 червня нинішнього року (тобто за період від 01.06.1764 до 01.06.1765. — М.Г.)». Відповідач не сперечався, визнав скрипт і свої боргові зобов'язання, пообіцяв розрахуватися за протермінований рік. Віце-адміністраторський суд наказав Іванові Шпунту протягом чотирьох тижнів сплатити відсотки (32 зл.) за минулий рік, а до 13 грудня поточного року, на прохання самого ж відповідача, повернути парохом і «капітальну суму» — 400 зл., і піврічну «провізію» з них — 16 зл.³⁶ Як бачимо, відсотки з наданої парохом позики були стандартні для духовних осіб — 7–8%. Для селянина вони, мабуть, не були надто обтяжливими, оскільки він справно сплачував їх три роки (від 01.06.1761 до 01.06.1764) і лише на четвертий рік дещо затримав виплату, яка, очевидно, здійснювалася в грошовій формі. Цікаво, що сам Іван Шпунт прохав суд призначити дату остаточної виплати боргу та «провізії», прагнучи покінчити з цим кредитом.

Подекуди селяни позичали гроші в заможніших селян із сусідніх сіл. Зокрема, низка літинців у 1740–1750-х рр. позичила у селянина з с. Тинів Дрогобицького староства Гриця Кузика здебільшого невеликі суми: Василь Футенчак взяв у борг 12 зл., Феся Лавдирищачка — 21 зл., Сенько Борис — 15 зл., Микола Кашуба — 3 зл., Федь Копач — 6 зл., Дмитро Харів — 7 зл. Більші суми позичили корчмар Стефан Любчак (56 зл.) та селянин Іван Ковалик (230 зл.). При чому останній частину позичених грошей (64 зл.) дав у борг іншому літинському господарю Стецеві Сенишину. У 1755 р. Гриць Кузик через суд домігся повернення майже усіх цих боргів з літинських селян, за винятком боргу від Івана Копача (суд визнав, що ця справа потребує більш детальної

³⁴ ЦДІАУ у Львові. — Ф. 13. — Оп. 1. — Спр. 562. — Арк. 2916–2917; AGAD. — Zespol: Arhiwum Kameralne. — sygn. 70. — S. 128; ВР НБ ЛНУ. — Ф.: Самбірська економія. — Спр. 508. — Арк. 306.

³⁵ ВР НБ ЛНУ ім. І. Франка. — Ф.: Самбірська економія. — Спр. 537 «Acta iudicii viceadministrationalis JKM oeconomiae Samboriensis ex anno 1699–1715 (акти віце-адміністраторського суду Самбірської економії)». — Арк. 398.

³⁶ Там само. — Спр. 531 «Acta iudicii Curiae Regalis Samboriensis (акти суду самбірського замку). 1764–1767». — Док. № 289. — Арк. 213 зв.

інквізиції), причому Стеця Синишина зобов'язав повернути 64 зл. не І. Копачу, а власне Г. Кузику³⁷.

Серед шляхтичів, які виступали позикодавцями для окремих літинських селян, насамперед були власники сусідніх сіл Бояр та Ролева (Созанські, Журовські, Бельхацькі). До нашого часу дійшла судова справа про індивідуальні борги селян з Літині перед Антонієм Созанським, який намагаючись примусити боржників повернути позику, звернувся до адміністрації Самбірської економії. 29 січня 1754 р. віце-адміністратор Йозеф Добжинецький доручив провести у Літині індиґацію (опитування свідків), а при потребі й інквізицію (розслідування) щодо боргу та остаточно розсудити сторони. 13 лютого того ж року комісія у складі Андрія Журовського, Андрія Диміцького та возного Дмитра Котовського прибула до Літині, де в халупі Гаврила Козакового презентувала свої повноваження від віце-адміністратора позивачеві Антонієві Созанському та відповідачам: вйтові Ількові Яцківу, присяжному Миколі Мисяковому, що представляли громаду, а також вдові Василісі Любчачці та її синові Стефанові Любчаку. Пан Созанський представив комісії три скрипти: перший — від 24 березня 1744 р. — свідчив про отримання позики Миколою Карпяком, його жоною Анастасією (вона перед тим була дружиною корчмаря Стефана Любчака) та Василюхою Любчачкою на суму 48 зл.; другий, написаний рукою самого А. Созанського 25 березня 1745 р., засвідчував борг Івана Манцьового (на час роботи комісії його вже не було серед живих) на суму 36 зл. (початкова сума боргу становила 100 зл., але позичальник, очевидно, повернув 64 зл.); третій — від 10 травня 1753 р. — підтверджував борг вйта Ілька Яцківа, Антона Корчмаря, Василя Футинчака, Данила Пітухового (Пігутового), Івана Котового, Івана Ченьби, Івана Микитового на суму 115 зл. і 9 гр. Крім цих скриптів, комісії продемонстрували мандат від державці Дублянського ключа пана Ольшевського, в якому йшлося про грабіж Стефана Любчака з боку Антона Созанського, який начебто вимагав від корчмаря сплати суми понад позичену (*solutionem sumarum superius expreatur*)³⁸.

Відповідаючи на закиди позикодавця, представники громади заявили, що борг за першим скриптом було повернуто. Анастасія Карпячка продала частину свого солтиського ґрунту Іванові Малому й за виручені гроші сплатила кредит А. Созанському, котрий вже встиг насильно забрати у боржниці коней, мабуть під заставу. При цьому шляхтич не повернув їй скрипт, який зараз наважився демонструвати комісарам. З приводу другої заборгованої суми (36 зл.) громада стверджувала, що Іван Манців, в якого позикодавець також забрав коней, повернув її А. Созанському, на що отримав від нього квит 20 червня 1747 р. Надалі після представників громади, слово взяв Стефан Любчак, який прояснив ситуацію щодо третього скрипту. Виявляється він разом з Іваном Коваликом позичив у А. Созанського 50 зл. і коня вартістю 60 зл., з чого собі взяв лише

³⁷ Там само. — Спр. 568 «Manualia dekretów sądów wiceadministratorsich ekonomii Samborskiej (зібрання декретів віце-адміністраторського суду Самбірської економії). 1748–1757». — Док. № 1045. — Арк. 581 зв.–582.

³⁸ ЦДІАУ у Львові. — Ф. 856. — Оп. 1. — Спр. 381. — Арк. 1–1 зв.

половину грошової суми. Власне ці 25 зл. пізніше, згідно з декретом Дублянського двору, позикодавцю повернув його родич корчмар Антон Любчак. Решту 25 зл. і коня Стефан відмовився повертати, відсилаючи до Івана Ковалика, який однак не був присутній при розгляді справи комісією³⁹.

Опісля комісія вчинила інквізицію, заслухавши свідків обох сторін. Щоправда, один із двох свідків А. Созанського з села Оролів відмовився виконати писемну присягу (*testemonium iuramenta*), відтак не був допущений до свідчення (*non admissibilitibus eisdem ad deponenda testimonia*). Водночас Стефан Любчак виконав присягу щодо своїх свідчень. Зрештою суд вирішив відхилити претензії А. Созанського за двома першими скриптами, оскільки було доведено погашення кредиту за ними. Щодо третьої позиченої суми комісари, з огляду на присягу корчмара, вирішили звільнити його від сплати решти боргу, яка лягала винятково на Івана Коваликового. Корчмар С. Любчак, отже, переконав суд, що не ручався і не асекурувався за свого співборжника, бо «інші 25 зл. і коня за 60 зл. Іван Коваликів взяв і на свою користь обернув». Тож комісари наказали «аби громада Літинська *sub onera causa* згаданого Івана Коваликового злапавши, в замку Самбірському дня 5 березня року нинішнього... ставила»⁴⁰.

Як бачимо, з наведеної справи впливає факт боргування селянами незначних сум у шляхтича, а відтак їх майже повне повернення. Проте незрозумілим залишається який насправді стосунок до третього боргу і скрипту від 10 травня 1753 р. мали вийт, присяжний та ще декілька осіб з громади, коли борг удійності вчинили лише дві особи. Крім того, викликає питання сума боргу — 50 зл. грішми і кінь вартістю 60 зл. — це 110 а не 115 зл. (можливо, однак, що 5 зл. становили річну «провізію»).

До позик вдавалися не лише члени громади, й привілейовані представники сільського населення, зокрема солтиси і мельники, поповичі. У середині XVIII ст. літинські мельники і солтиси Іван Малий, Іван Лепкий, Кузь Садовий та інші позичили 200 зл. у львівського лавника шляхетного Теодора Добрівлянського (син меденицького священика Івана Добрівлянського). Повертати ж борг, мабуть, не поспішали, тож позикодавець притягнув їх до суду в Дублянському дворі «в суботу після свята апостола Павла» (2 липня*) 1757 р. Суд наказав повернути борг з «провізією»⁴¹. Незабаром Т. Добрівлянський помер, залишивши дружину Параскеву з Филімоновичів та неповнолітнього сина. Вдова, однак, через деякий час удруге вийшла заміж за львівського райцю, згодом президента Львова Василя Гащевича⁴². Останній, отримавши боргові квити Т. Добрівлянського, вирішив зібрати гроші з боржників. Через свого представника-плєніпотента Яна Лаврівського у 1769 р. підприємливий райця при-

³⁹ Там само. — Арк. 1 зв.–2.

⁴⁰ Там само. — Арк. 2–2 зв.

* Свято апостолів Петра і Павла (29 червня) у 1757 р. припадало на середу, тож у суботу було було 2 липня.

⁴¹ ВР НБ ЛНУ ім. І. Франка. — Ф.: Самбірська економія. — Спр. 558 «*Liber actorum Curiae Regalis Samboriensis* (книга актів самбірського замку). 1764–1771». — Арк. 405.

⁴² Там само. — Арк. 404, 441 зв.

тягнув до суду в Самборі чималу кількість заборгованих селян економії, в тому числі й літинських солтисів і мельників. Останні заявили, що із 200 зл. повернули Т. Добрівлянському 150 зл., на доказ чого пред'явили відповідні квити. Тож суд, згідно з борговими квітами, зобов'язав Кузя Садового протягом одного тижня передати Янові Лаврівському борг у розмірі 25 зл., а Івана Стеціва — 16 зл. (про решту — 9 зл. — у документах суду нічого не мовиться)⁴³. Крім того, на суді було пред'явлено окремий квит Іванові Малому на суму 33 зл. і 10 гр. Селянин запевнив суд, що він сплатив борг Т. Добрівлянському, але на доказ не міг пред'явити розрахункового квиту. Проте з дозволу суду Іван у присутності пленіпотента виконав присягу про сплату позики. Відтак його визнали вільним від боргу⁴⁴.

Щоправда, наступного року (30 квітня 1770 р.) львівське подружжя знову звернулося до віце-адміністраторського суду Самбірської економії, вимагаючи від низки селян із Меденич, Горуцька, Більча і Літині повернення боргів. Зокрема, відповідачами у цій справі виступили літинці: Маріанна, вдова за поповичем Іваном; Стець, Олекса і Василь Шевціви — сини померлого Івася Шевця; Петро Карпак — син покійного Леся Карпяка; Панько, Лесь і Федь Копачові — сини померлого Василя Копача; Ілько Гольний, Кость Сиротин і Гринь Зиньовий — зяті покійного Андруся Савшака; Василь Копач — син померлого Леся Копачового. Вони особисто, або ж їх на той час уже покійні батьки свого часу (деякі квити датуються 7 грудня 1748 р.) позичили певні суми грошей у меденицького священика Івана Добрівлянського. Після його смерті, боргові квити успадкував (тестамент від 14 серпня 1760 р.) син покійного, львівський лавник Теодор, а від нього вони потрапили до того ж подружжя Гащевичів⁴⁵. Тож борг у духовної особи, став боргом шляхтичеві. Загалом Гащевичі вимагали від вдови поповича Івана сплатити 30 зл. боргу, стільки ж від Петра Карпяка; від синів Івася Шевця — 32 зл., від синів Василя Копача — 85 зл., від зятів Андруся Савшака — 20 зл., від Василя, сина Леся Копача, — 56 зл. Оскільки більшість з них запевняли суд, що частково уже борги повернули («деякі віддані, деякі відроблені») ще о. Іванові Добрівлянському або його синові, то суд, зваживши й на смерть («померлі голови») самого позикодавця й більшості боржників, ухвалив рішення «споловинити», тобто зменшити удвічі суми боргів. Стосовно ж вдови Івана-поповича суд відхилив домагання позивачів про сплату боргу 30 зл., бо з'ясувалося, що у тестаменті Теодора Добрівлянського йдеться про 15 зл., які попович завинив шляхтичеві за віск і збіжжя. Тож вдова Маріанна повинна була повернути ці гроші разом з іншими літинськими боржниками через шість тижнів⁴⁶.

Отже, громадські та індивідуальні борги мешканців с. Літиня сягали значних сум. У 1741 р. вони сукупно становили 6912 зл. 15 гр. На той час літинська громада щорічно сплачувала з 37 чвертей скарбові податки і громадські складки

⁴³ Там само. — Арк. 405.

⁴⁴ Там само. — Арк. 405–405 зв.

⁴⁵ Там само. — Арк. 441 зв.–442.

⁴⁶ Там само. — Арк. 442–443.

у розмірі 2161 зл. 6 гр., а також згадану вище провізію за кредитами 754 зл. 12 гр.⁴⁷ Загальна сума, отже, становила 2915 зл. і 18 гр. на рік (і це не враховуючи виплат провізії зі індивідуальними борами). Як бачимо, боргове навантаження у 2,3 рази переважало щорічні податкові та інші видатки громади с. Літиня. Розраховуватися із кредиторами допомагали декілька чинників: 1) певне господарське піднесення краю, що почалося у 1730-ті рр.; 2) курс Камери на зниження лихварських відсотків; 3) залучення нових позик (з нижчою провізією) задля погашення попередніх боргів; 4) певна матеріальна допомога з боку Камери, як шляхом тимчасової (переважно терміном на один рік) ліквідації деяких податків (зокрема, гіберни), так і прямих фінансових дотацій. Відомо, що селянські борги в Самбірській економії непокоїли Королівський Скарб (згодом Комісію Скарбову — Камеру) від початку правління Августа III. Приймаючи керівництво Камерою, М. Грабовський 20 грудня 1736 р. видав реляцію, в якій висловлював занепокоєння заборгованістю селян. Наслідком боргів були роботизни, які більше, «ніж до фільварків ЙКМті робити мусять, а інші лихви по злотих 20, 30, 40, 50 від ста злотих платять»⁴⁸. Намагаючись захистити селянські господарства в Самбірській економії, де сільські громади та окремі господарі були найбільш заборговані порівняно з селянами інших королівських економій Речі Посполитої, Камера у 1737 р. надала їм допомогу у розмірі 15000 тинфів. На 12 сіл Дублянського ключа виділили 2054 зл.⁴⁹. На жаль, невідомо скільки з них перепало літинській громаді, — припускаємо: декілька сотень злотих. Звісно, це була хоч якась допомога, але у той час ці кошти не могли порятувати селян. Тож виплата позик або відсотків з них (і грішми, і відробітками) перетворювалася для селян в обтяжливу повинність, котра дорівнювала, а часто й переважала їх обов'язки перед королівським скарбом щодо сплати податків. Безумовно, такий стан підривав економічні можливості селян, проте, з іншого боку, саме кредити нерідко рятували їх від цілковитого і негайного розорення під час виплат податків, різноманітних данин, виснажливих судових процесів тощо.

⁴⁷ ЦДІАУ у Львові. — Ф. 13. — Оп. 1. — Спр. 562. — Арк. 2909–2910; AGAD. — Zespol: Arhiwum Kameralne. — sygn. 70. — S. 121–122; ВР НБ ЛНУ. — Ф.: Самбірська економія. — Спр. 508. — Арк. 304; *Інкін В.* Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI–XVIII століттях: історичні нариси / Упорядкування та наукова редакція Миколи Крикуна. — Львів, 2004. — С. 207.

⁴⁸ *Stańczak Ed.* Kamera saska czasów Augusta III. — Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1973. — S. 80–81.

⁴⁹ Там же. — S. 84.

ОБЩЕСТВЕННЫЕ И ПЕРСОНАЛЬНЫЕ ДОЛГИ В СЕЛЕ ЛИТЫНЯ САМБИРСКОЙ ЭКОНОМИИ (XVIII В.)

Николай Галив (кандидат педагогических наук, доцент кафедры новой и новейшей истории Украины Дрогобыцкого государственного педагогического университета имени Ивана Франка)

В статье проанализировано формирование задолженности жителями села Литыня, которое находилось в составе Самборской экономики — самого большого комплекса королевских столовых имений в Короне Польской. Раскрыты причины общинных и персональных займов, размеры этих кредитов и проценты с них, а также определены источники кредитования, выяснено уровень долговых выплат в общей системе расходов литыньской общины XVIII в.

Ключевые слова: село Литыня, община, крестьяни, общинный и персональные долги, проценты по кредитах.

DEBT OF RESIDENTS OF THE VILLAGE LITYNIA OF SAMBIR ECONOMY

Nikolai Haliv (PhD of pedagogical sciences, associate professor of department of new and newest history of Ukraine of Ivan Franko Drohobytch state pedagogical university)

The article analyzes the formation of debt of residents of the village Litynia, which was a part of Sambir economy — the largest complex royal estates in the Polish Kingdom. The reason of public and personal loans, the size of the loans and interest on them, sources of credit, the level of debt payments in the total system cost of Litynia community XVIII century there is revealed.

Keywords: village Litynia, community, farmers, public and personal debts, interest on loans.